

Anne E. Witsenburg en Roland Bruynesteyn

Monumentenzorg

Zo divers als de eilanden zelf zijn

De zorg voor monumenten is op alle Caribische eilanden anders geregeld, afhankelijk van de geschiedenis en de status. Een inventarisatie.

Museum Of Industry, Aruba. Deze foto werd gemaakt als onderdeel van de fotowedstrijd Wiki Loves Monuments in Aruba.

In het Statuut van het Koninkrijk staat dat de landen Aruba, Curaçao en Sint Maarten zelfstandig hun eigen aangelegenheden behartigen en samen de Koninkrijksaangelegenheden verzorgen. Het behoud en beheer van het cultureel erfgoed vallen onder de verantwoordelijkheid van alle zes de eilanden. Toch is er een sterke verbinding tussen het scala aan monumenten op de eilanden en in Europees Nederland: we noemen dat ‘gedeeld erfgoed’.

Gebouwd erfgoed is overal een afspiegeling van de geschiedenis, overheersing en samensmelting van culturen en in het Caribisch gebied is dat niet anders. Elk eiland heeft zijn eigen unieke geschiedenis waarvan de sporen nog zichtbaar zijn. Zo was Aruba eerst bewoond door Amerindians, later Spanjaarden, Nederlanders, voor een korte tijd Engelsen en toen weer Nederlanders totdat in 1986 Aruba zijn status aparte binnen het Koninkrijk kreeg. De geschiedenis van bijvoorbeeld Saba ziet er weer heel anders uit; het was afwisselend ‘eigendom’ van Frankrijk, Spanje, Nederland en Engeland.

Samenwerking en de relatie met Nederland

Op de eilanden valt niets onder Nederlandse monumentenzorg, ze hebben dus geen rijksmonumenten. Daarentegen vallen de vertegenwoordigers van Unesco en Icomos¹ wel onder het Koninkrijk der Nederlanden. Vanuit alle eilanden is op een of andere manier contact met Nederland. In het kader van het gedeelde erfgoed is er aan weerszijden van de oceaan bereidheid om samen te werken. Zo zijn het Nationaal Restauratiefonds en de Rijksdienst Cultureel Erfgoed vaste samenwerkingspartners en heeft de ErfgoedAcademie in Amersfoort al haar eerste cursus erfgoedfilosofie gegeven in Aruba met experts uit de regio.

De verschillende erfgoedorganisaties op de eilanden proberen samen te werken via het in 2014 opgerichte Dutch Caribbean Heritage Platform. Platformleden adviseren elkaar op beleids- en technisch gebied en overleggen, zowel virtueel als persoonlijk. Ook leren ze van elkaar en anderen middels conferenties. Samenwerken is in de praktijk lastig, vanwege de afstanden,

de beperkte budgetten en het feit dat elk eiland een eigen cultuur, wet- en regelgeving kent. Het is bijvoorbeeld ongeveer 30 uur reizen van het kantoor in Oranjestad, Aruba naar dat van een collega in Sint Eustatius. Het is alsof Stichting Stadsherstel Amsterdam een samenwerking aangaat met een monumentenorganisatie in Milaan. Verder wordt er op Aruba, Bonaire en Curaçao voornamelijk Papiamentu en Nederlands gesproken, op de Bovenwinden veelal Engels. En er worden verschillende valuta gebruikt: in Aruba de Arubaanse florin, in Curaçao en Sint Maarten de Antilliaanse gulden en in de overige eilanden Amerikaanse dollars. Toch proberen zij elkaar digitaal en wanneer het kan ook in persoon te ontmoeten, van elkaar te leren en samen te werken. Al was het maar omdat het vrijwel allemaal relatief kleine organisaties zijn die zich als eilandjes op de eilanden proberen te handhaven en profileren.

De zorg voor monumenten

Ook de zorg voor de monumenten is op alle eilanden anders geregeld. Hieronder een beknopt overzicht, waarbij iets langer stil wordt gestaan bij Bonaire en Aruba.

Saba, Sint Eustatius, Sint Maarten en Curaçao

Op Saba zijn er (nog) geen beschermde monumenten aangewezen. Er is onder de bevolking veel waardering en aandacht voor het behoud dankzij een collectief bewustzijn van de waarde van de monumenten en tradities. Maar niemand verplicht of controleert dat de traditionele huizen rode daken, witte gevels en groene luiken hebben. Het is daardoor lastig om bijvoorbeeld fondsen te ontvangen voor de restauratie en/of het onderhoud van de monumenten, want daarvoor is altijd een bewijs van bescherming nodig. Tot nu toe ontbreekt een overheidsorgaan of stichting die zich hiermee bezighoudt. Wel zijn er individuele bewoners actief, die monumenten onderhouden en zich inzetten voor behoud en beheer van bijvoorbeeld kerken.

In Sint Eustatius zijn er een Monumentenraad en een St. Eustatius Monuments Foundation actief. In tegenstelling tot Saba kent Sint Eustatius beschermde monumenten, maar de handhaving schiet tekort. Ook hier is het onderhoud van monumenten in handen van toegewijde particulieren.

Sint Maarten kent een Monument Preservation Foundation en vanuit de overheid wordt gewerkt aan de opzet van een Monumentenfonds. Het land is hard getroffen door natuurgeweld en daarom heeft de zorg voor monumenten geen prioriteit.

Curaçao is het land met de meeste en langste ervaring in monumentenzorg binnen het Koninkrijk, na Europees Nederland. De organisaties op het gebied van monumentenzorg werken intensief samen en hebben een gezamenlijke website: www.curacaomonuments.org. De oudste, de Stichting Monumentenzorg Curaçao, werd al in 1954 opgericht. Bovendien heeft het land als enige van de Caribische eilanden een Unesco Werelderfgoed-site: het historisch centrum van Willemstad. Dit staat vol grote en rijke monumenten, terwijl elders op het eiland vooral landhuizen van de voormalige plantages en kleinere monumentale woningen staan.

Bonaire

Als voormalige gouvernementsplantage kent Bonaire niet de rijke plantagecultuur die Curaçao kenmerkt. In de slaventijd waren er geen particuliere ondernemers. Mede hierdoor zijn er geen prestigieuze plantagewoningen op het platteland of handelshuizen in de stad. Het kleine aantal bestuursgebouwen heeft bovendien een bescheiden uitstraling. Desondanks zijn enkele gebouwen in Kralendijk en Rincon, restanten van de slaventijd en vooral de typische arbeidershuisjes en diverse oude patronen in het landschap zeer behoudenswaardig. Er is echter een groot en structureel gebrek aan publiek geld. Monumentale huisjes zijn bovendien vaak generaties in de familie: men woont er de facto gratis, maar beschikt niet over de middelen om onderhoud te financieren of een lening te krijgen, en dikwijls zijn er tientallen eigenaren.

In grote lijnen ziet het erfgoedbeleid in Bonaire er als volgt uit: de directie Samenleving & Zorg bekommert zich om het immateriële erfgoed. Denk aan de taal Papiamentu en feestdagen, zoals Maskerada, een jaarlijkse feestelijke optocht op 1 januari, en Dia di Rincon, een cultureel en folkloristisch feest op 30 april in Rincon, het oudste dorp van het eiland. Ook worden diverse culturele activiteiten gesubsidieerd. Een belangrijke plek is bijvoorbeeld het Mangasina di Rei in Rincon. Dit is na Fort Oranje het oudste →

gebouw van Bonaire (1824) en fungeert onder meer als museum van oral history, waar verhalen van oude Bonairianen in hun context geplaatst worden. Ook Museum SKAL speelt een grote rol in het vertellen van de geschiedenis van Bonaire, onder meer met archeologische vondsten en andere relictten.

De directie Ruimte & Ontwikkeling draagt zorg voor het materiële-erfgoedbeleid. Het gaat vooral om gebouwd erfgoed, maar bijvoorbeeld ook om oude verkavelingspatronen in het landschap en archeologisch erfgoed (onder water en op het land).

Net als in de andere Caribische eilanden in het Koninkrijk waren in Bonaire de afgelopen jaren vacatures moeilijk in te vullen, waardoor het ambitieus gestarte monumentenbeleid stagneerde. Inmiddels is de afdeling op niveau en is een Erfgoednota opgesteld die naar verwachting in de loop van het jaar wordt vastgesteld. Daarmee krijgt de directie Ruimte & Ontwikkeling een Erfgoedbureau dat verantwoordelijk is voor het aanwijzen van monumenten, verlenen van sloop- en monumentenvergunningen en adviseren van architecten en aannemers rond verbouwingen, herbestemming en dergelijke. De directie Toezicht & Handhaving gaat een grotere rol spelen. Tot dusver ontbreekt het aan mankracht om bijvoorbeeld schending van een monumentenvergunning te kunnen constateren.

Het Erfgoedbureau wordt geadviseerd door een onafhankelijke Monumentenraad, bestaande uit lokale deskundigen en een archeoloog op Curaçao. Er komt ook een Monumentenfonds, op afstand van de overheid, dat behalve door een forse bijdrage van het Openbaar Lichaam gevoed wordt door de lokale banken en door het Nationaal Restauratiefonds. Het Monumentenfonds zal deels laagrentende leningen en deels subsidies verstrekken. In Bonaire zijn er namelijk vele eenvoudige maar behoudenswaardige woningen uit de 19de en begin 20ste eeuw, waarvan de eigenaren niet de middelen hebben om restauratie te financieren noch voldoen aan de eisen voor een standaardlening.

Tot slot kent Bonaire de Stichting Monumentenzorg Bonaire, een particuliere en onafhankelijke stichting die het behoud en herstel van wettelijk beschermde monumenten tot doel heeft. Zij doet dat onder meer door draagvlak en enthousiasme voor erfgoed te

1

2

5

3

4

- 1 Stadhuis, Oranjestad. Fotografie: Aruba Paradise Photos
- 2 Commandopost, Seagull Bay. Fotografie: Carlos Naranjo
- 3 Deurslot op de Seroe Colorado gemeenschapskerk. Fotografie: Rosewillems17
- 4 Voormalig politiebureau, Oranjestad. Fotografie: Jesse Rasmijn
- 5 California Lighthouse. Fotografie: Aruba Paradise Photos

Alle foto's zijn gemaakt in het kader van de fotowedstrijd Wiki Loves Monuments in Aruba.

creëren en wetenschappelijk onderzoek te stimuleren. De stichting wil op termijn ook vervallen monumenten verwerven, restaureren en exploiteren.

Aruba

In Aruba zijn verschillende invloeden op bouwstijlen en architectuur vanuit Nederland (dakpannen), Colombia (neoklassieke architectuur) en Amerika (art deco). Er is nooit onderzoek naar gedaan, maar op basis van gesprekken vanuit het Bureau Monumentenzorg met een brede groep medebewoners en vertegenwoor-

digers van andere culturele instellingen ontstaat de indruk dat dit niet als negatieve koloniale invloed wordt ervaren. Invloed van kolonisators zoals Nederland gaat hand in hand met buitenlandse invloeden die door economische drijfveren zijn ontstaan, en lokale technieken en ontwerpen, die verband houden met de beschikbaarheid van materialen en het klimaat. Door de gelaagde, gemengde samenleving is de collectie monumenten heel divers. In tegenstelling tot Curaçao, waar de meeste monumenten groot zijn en zich in de stad bevinden, zijn de monumenten in Aruba klein en verspreid over het hele eiland. Denk aan koopmanshuizen, huisjes in het buitengebied (cunucu), industrieel erfgoed zoals watertorens en overheidsgebouwen. Dat heeft een directe link met de geschiedenis: Aruba werd lange tijd als ‘nutteloos’ gezien. Tot de ontdekking van goud in 1824 waren buitenlandse machten niet geïnteresseerd in Aruba en werd het op de kaarten van de Spanjaarden zelfs letterlijk als ‘nutteloos’ eiland – isla inutil – benoemd, net als Bonaire. Iedereen die het aandurfde, mocht zich hier vestigen.

Monumentenzorg in Aruba bestaat uit drie organisaties: de Monumentenraad, die de minister van Cultuur adviseert, het Monumentenbureau, dat beleid maakt, vergunningen afgeeft en zorg draagt voor de monumenten die in eigendom zijn van Land Aruba, en de Stichting Monumentenfonds Aruba, die zich inzet voor monumentenbehoud in de breedste zin van het woord.

Het Monumentenfonds is een kleine organisatie waar een team van zeven medewerkers werkt aan het verkrijgen, restaureren, verhuren en onderhouden van monumenten, het creëren van meer bewustwording en de opzet van een Revolving Fund, vergelijkbaar met het Nationaal Restauratiefonds in Nederland. Het bestaat dit jaar 25 jaar, waarvan de afgelopen twaalf jaar zonder subsidie, dus ‘financieel onafhankelijk’. Het fonds is eigenaar van zestien monumenten en fungeert als netwerkorganisatie met partners, zoals de overheid, onderwijs, banken, aannemers, architecten, culturele stichtingen en de toeristische sector. De economische crisis ten gevolge van de coronapandemie trof Aruba zwaar. Het eiland is voor 85 procent afhankelijk van inkomsten uit toerisme en de lockdown was daarom desastreus.²

Ook in Aruba wordt de wereldwijde ontwikkeling gevolgd om meer onderzoek te doen naar het immaterieel erfgoed dat onlosmakelijk verbonden is met de monumenten. Dat is lastig omdat het vaak om ‘oral history’ gaat, verhalen die van generatie op generatie worden verteld. Ook de archivering op de eilanden is nog niet altijd goed geregeld of delen zijn verloren gegaan door brand of waterschade. Bovendien zijn de archieven verspreid over Aruba, Curaçao en Nederland.

Een ander probleem dat zich ook op de andere eilanden voordoet, is de grote hoeveelheid eigenaren van monumenten. Het is niet de gewoonte om na een overlijden de boedel te verdelen waardoor soms bij één huis door vererving wel 50 personen als eigenaar aangemerkt kunnen worden. Probeer die maar eens op een lijn te krijgen voor verkoop of restauratie...

Gelukkig zijn er de afgelopen jaren steeds meer initiatieven van particulieren die gebouwen restaureren voor eigen gebruik of verhuur, en bijdragen van bedrijven. Steeds meer mensen zijn zich bewust van de waarde van erfgoed. De trend in toerisme is dat mensen een ‘authentieke beleving’ zoeken. Meer en meer monumenten worden nu gebruikt als museum, restaurant of café. Een voorbeeld is Huisje Hart, naast Fort Zoutman in Oranjestad. Gekocht en gerestaureerd door een particulier, nu een Italiaans restaurant. Grote trots van het Monumentenfonds is California Lighthouse, dat de Stichting Monumentenfonds Aruba in 2016, honderd jaar na de bouw, heeft gerestaureerd. Met de huurinkomsten worden de hypotheek en het onderhoud betaald. De toren is nu openbaar toegankelijk en een geliefde locatie voor huwelijksfoto’s, schoolreisjes etcetera. Op deze manier wordt de gedeelde historie voor de toekomst behouden! •

Noten

- 1 www.icomos.org/en
- 2 www.visualcapitalist.com/countries-reliant-tourism

Anne E. Witsenburg
is directeur Stichting
Monumentenfonds
Aruba

Roland Bruynesteyn
is beleidsmedewerker
Ruimtelijke Ordening
Bonaire